

Gintautas ŠULIJA

Teisės instituto Teisinės sistemos tyrimo skyriaus

mokslo darbuotojas, advokatas

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius

Tel. (8 5) 249 75 91

El. p. Gintautas@SulijaPartners.com

SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS IR JO TAIKymo RIBOS: ANALIZĖ TARPTAUTINIŲ AVIACIJOS SANDORIŲ PAVYZDŽIU

Autorius straipsnyje atskleidžia sutarties laisvės principo turinį ir jo taikymo ribas tarptautiniuose komerciniuose sandoriuose. Straipsnio pradžioje glaustai aptariamas teorinis sutarties laisvės principo pagrindimas ir atvejai, kai gali būti atsisakyta leisti įgyvendinti sutartinius santykius priverstine tvarka. Apžvelgęs šio principo taikymo problematikai skiriamą dėmesį Lietuvos teisės moksle ir teismų praktikoje, autorius tyrimo pagrindu pasirinko tarptautinius komercinius sandorius, sudaromus aviacijos srityje, kuriems tradiciškai taikoma šalių pasirenkama Anglijos teisė. Atsižvelgiant į šioje srityje nusistovėjusią verslo praktiką, straipsnyje toliau aptariamos kai kurios orlaivių pirkimo–pardavimo, nuomos bei finansinės nuomos tipinės nuostatos ir jų priverstinio įgyvendinimo perspektyvos Lietuvoje. Pagal aviacijos pramonėje nusistovėjusius pavyzdžius straipsnyje pagrindžiama, kad tik atsižvelgę į šitvirtinusių verslo praktiką ir jos ekonominį pagrindimą nacionaliniai teismai turėtų spręsti sutarties nuostatų atitikimo imperatyviosioms Lietuvos teisės aktų normoms klausimus.

1. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS IR JO RIBOJIMAS: ĮVADINĖS ĮŽVALGOS

Šiandien tikriausiai nebūtų įmanoma suskaičiuoti užsienio šalių monografijų ar kitų publikacijų, skirtų bendriesiems sutarčių teisės teorijos klausimams ir sutarties laisvės principui.¹ Istoriskai bene anksčiausiai sutarties laisvė buvo aptarta Jeremy Benthamo

¹ Apie vienus iš ankstesnių darbų šiais klausimais žr.: Ashley D. Clarence. Should be Freedom of Contract // Columbia Law Review, 1904, 4 (6), p. 423–427; Farnsworth L. J. Freedom of Contract. Inquiries and Speculations // California Law Review, 1934, 22 (6), p. 636–658; Schwarz A., Scott E. R. Contract Theory and the Limits of Contract Law // Yale Law Review, 2003, 113 (3), p. 541–619 ir t. t.

ir Johno Stuardo Millo darbuose kaip priemonė, išlaisvinanti žmogų nuo nereikalingų apribojimų.² Sutarties laisvės principas buvo nagrinėjamas liberalių *laissez-faire* ekonominių sąlygų ir asmens autonomijos kontekste, pagrindžiant, kad kiekvienas asmuo gali tvarkyti savo gyvenimą savo nuožiūra ir pats nuspręsti, kas jam geriausia. Ilgainiui visuotinio pripažinimo sulaukė nuostata, jog tam, kad asmuo visgi galėtų priimti savarankiškus sprendimus, jis turi būti laisvas ne tik formaliai, bet ir iš tiesų, faktiškai. Tai reiškia, kad asmuo tiek dėl objektyvių aplinkybių, tiek dėl savo subjektyvių savybių turi suvokti ir sugebėti priimti sprendimus savarankiškai,³ kad būtų realizuotas asmens autonomijos principas.

Tradiciškai sutarties laisvės principas teoriniu požiūriu nagrinėjamas dviem aspektais: (a) nagrinėjant laisvę sudaryti sutartį, (b) laisvę netrukdomai ją įgyvendinti, kai sutartis jau buvo sudaryta.⁴ Tiek bendrosios (anglosaksų), tiek kontinentinės teisinės sistemos jurisdikcijos pripažįsta, kad priištus sutartinius įsipareigojimus privaloma vykdyti. Pavyzdžiui, Lietuvos ir Prancūzijos civiliniuose kodeksuose numatoma, kad [teisėtai sudaryta ir galiojanti] sutartis šalims turi įstatymo galią (žr. Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą⁵ (toliau vadinama – CK) 6.189 str., Prancūzijos civilinio kodekso⁶ 1134 str.). Bendrojoje (anglosaksų) teisinėje sistemoje mažiau dėmesio skiriama sutarčių tipizavimui, o labiau teisinių santykių, susiformavusių tarp šalių, prigimčiai.⁷ Pavyzdžiui, bendroji (anglosaksų) teisė pripažįsta, kad vien apsikeitimas formaliais įsipareigojimais, kurie yra pakankamai suderinti, sukuria įpareigojančius sutartinius teisinius santykius.⁸ Taigi bendra yra tai, kad valstybė garantuoja, kad sutartinius įsipareigojimus, priištus laisva šalių valia, turi būti įma-

² *Bentham J.* Truth versus Ashurst or, Law As It is, Contrasted With What It Is said to be. London, 1823, p. 8–9; taip pat žr.: *Mill J. S.* On Liberty, ed. Spitz D. New York: Norton, 1975, Ch. V, para 11.

³ Daugiau apie teorinę diskusiją žr., pvz.: *Eisenberg M. A.* The Limits of Cognition and the Limits of Contract // *Stanford Law Review*, 1995, 47 (2), p. 211–259.

⁴ *Wilson S. N.* Freedom of Contract and Adhesion Contracts // *The International and Comparative Law Quarterly*, 1965, 14 (1), p. 172.

⁵ Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // *Žin.*, 2000, Nr. 74-2262 (aktuali kodekso redakcija nuo 2012-09-01).

⁶ Civil Code. Translated by Georges Rouhette, Professor of Law, with the assistance of Dr Anne Rouhette-Berton, Assistant Professor of English. Prieiga per internetą: <http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/file/Code_22.pdf>. Žiūrėta 2012-12-26.

⁷ Žr., pvz.: *Lord Denning LJ* // *Butler Machine Tool Ltd. v. Ex Cell-O Corp* [1979] 1 All E.R. 965; taip pat: *Gibson v. Manchester City Council* [1979] 1 All E.R. 972.

⁸ *Dalhuisen J. H.* Domestic Contract Laws, Uniform International Contract Law and International Contract Law Principles. International Sales and Contractual Agency // *European Business Law Review*, 2000, 11, p. 200, 203.

noma įgyvendinti priverstine tvarka, jeigu viena iš šalių atsisakytų juos geranoriškai vykdyti. Kita vertus, valstybė gali nustatyti, kokios teisės ir pareigos bus visais atvejais neįgyvendinamos arba valstybė atsisakys padėti įgyvendinti pačių asmenų sukurtas teises ir pareigas, jeigu tokios teisės ar pareigos yra nesuderinamos su viešąja teise ar viešuoju interesu. Atitinkamas valstybės atsisakymas ginti pažeistas sutartines teises (jis gali būti realizuotas nustatant tam tikrus apribojimus teisės aktuose bei atitinkamai pritaikius teisę teismų veikloje) gali būti grindžiamas ideologiniais, moralės, ekonominiais, politiniais ar kitokiais argumentais. Pavyzdžiui, jeigu asmuo buvo verčiamas arba neturėjo kitos išeities kaip tik prisiimti sutartinius įsipareigojimus, arba pačios sutarties nuostatos yra neadekvačios (pavyzdžiui, sutartį pažeidžiančios šalies atsakomybės ribojimas esant tyčiniams sutarties pažeidimams), laikytina, kad tai nėra tas teisinis gėris, kurį valstybė turėtų padėti šalims įgyvendinti priverstine tvarka. Taigi, nors konkrečios aplinkybės, dėl kurių sutartinės teisės nebus įgyvendinamos priverstine tvarka, gali skirtis, apibendrintai teigtina, kad valstybė gins tik tas teises ir tuos teisėtus interesus, kurie pripažįstami ir saugomi konkrečioje teisinėje sistemoje.

Šiuolaikinė tarptautinė verslo teisė yra grindžiama nuostata, kad sutartiniai šalių santykiai neturėtų būti ribojami, nebent tarp šalių sudaryti susitarimai akivaizdžiai neprotingai suvaržo vieną iš susitariančių šalių. Visgi sudėtinga rasti universalų kriterijų, kokie konkretūs įsipareigojimai neprotingai varžo, o kokie ne. Pavyzdžiui, kai kurių romanų-germanų civilinės teisės tradicija besiremiančių valstybių (žr., pvz., Vokietijos Federacijos civilinio kodekso⁹ 275 str. 1 dalį) civiliniai įstatymai numato, kad skolininkas gali nevykdyti prievolės, jeigu jos neįmanoma įvykdyti. Analogiškai CK 6.253 straipsnis taip pat nustato, kad civilinė atsakomybė netaikoma, taip pat asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės esant nenugalimai jėgai, valstybės veiksams, trečiojo asmens veiksams, nukentėjusio asmens veiksams, dėl kurių prievolę įvykdyti tampa neįmanoma, ar atsiranda nuostolių, esant būtinajam reikalingumui, būtinajai ginčiai, savigynai. O štai anglosaksų teisine tradicija besiremiančiose valstybėse teismai nėra tokie lankstūs sutarties turinio atžvilgiu: laikomasi nuostatos, kad teismas neturėtų peržiūrėti tų nuostatų, dėl ko šalys susitarė pasirašydamos sutartį. Todėl paprastai leidžiama įgyvendinti absoliučias ir besąlygines prievoles (išskyrus atvejus, kai jos prieštarauja viešajai tvarkai ar sandoris sudarytas apgaule, sutarties kontrahentui esant beviltiškoje padėtyje ir pan.), arba, pavyzdžiui, sutartines nuostatas, pagal kurias prievolę prisiimantis asmuo atsisako

⁹ German Civil Code BGB. Translation provided by the Langenscheidt Translation Service. Translation regularly updated by Neil Mussett. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/>. Žiūrėta 2012-12-26.

teisių nugincyti šią prievolę (angl. *waiver of defence*).¹⁰ Be to, sutartį pažeidžianti šalis turi mažiau galimybių apeliuoti į tai, kad sandorio kontrahentas nenustatė termino pažeidimui ištaisyti arba pats sutarties pažeidimas yra palyginti mažareikšmis. Iš tiesų skirtingose jurisdikcijose įvairiai sprendžiami klausimai, kokia apimtimi leistina priverstinai įgyvendinti susitarimus, pavyzdžiui, kai pardavus verslą draudžiama konkuruoti su verslą įsigyjančiu subjektu, susitarimus dėl rinkų pasidalijimo, prisiimtus įsipareigojimus nepervilioti kitos įmonės darbuotojų, susitarimus dėl kainų¹¹ ir t. t.

Apibendrinant visas sutarties nuostatas jų įgyvendinamumo požiūriu galima vertinti keliais aspektais: (a) kiek tokiose sutartyse nustatyti apribojimai atitinka kitos šalies interesus ir (b) kiek tai atitinka trečiųjų asmenų (visuomenės) interesus. Kažin ar apskritai *a priori* įmanoma nustatyti, koks savanoriškas sutarties šalies teisių suvaržymas yra teisingas (ar proporcingas), neįvertinus kompensacijos ar kitokios naudos, kurią pagal sutartį gauna kontrahentas. Kita vertus, sutarties nesąžiningumas gali būti vertinamas ne tik pagal materialiąsias sutarties nuostatas, bet ir atsižvelgiant į sutarties sudarymo mechanizmą, pavyzdžiui, ar buvo viena iš šalių sunkioje padėtyje sudarydama sutartį, ar turėjo galimybę susipažinti su sutarties nuostatomis ir panašiai. Matyt, būtų neteisinga priverstine tvarka įgyvendinti tų susitarimų, kai kitai šaliai yra akivaizdžiai nepakankamai kompensuojama už tam tikrus jos prisiimamus įsipareigojimus. Pavyzdžiui, sutartinės baudos gali būti laikomos nesąžiningomis, jeigu šalis, turinti sumokėti baudą, praranda santykinai daugiau, negu kita šalis faktiškai patiria nuostolių, arba tam tikri apribojimai yra nenaudingi visuomenei dėl mokslo ar technikos pažangos ribojimo, ar tam tikroje jurisdikcijoje pripažįstamų moralinių, etinių ar religinių vertybių. Pavyzdžiui, islamo teisine tradicija besiremiančiose valstybėse neretai komerciniuose sandoriuose vadovaujamosi *ribā* (išvertus iš arabų kalbos – palūkanos) nuostata. *Ribā* nėra toleruojama islamo jurisdikcijose, dėl ko komerciniai sandoriai paprastai nustato sudėtingas formas, leidžiančias verslo partneriams vietoje naudos gavimo palūkanų forma dalyvauti pelno paskirstyme.¹² Tam tikrų sandorių nebūtų protinga leisti

¹⁰ Žr., pvz.: Graynor B. Are Hell or High Water Clauses and Waiver of Defense Clauses Enforceable? // Business Law Review, the State Bar of California, 1999, p. 35–36; taip pat: Gilmore G. The Commercial Doctrine of Good Faith Purchase // The Yale Law Journal, 1954, 63 (8), p. 1057–1122.

¹¹ Teisinis konkurencijos reguliavimas bendrojoje rinkoje patenka į išimtinę Europos Sąjungos kompetenciją (žr., pvz.: Komisijos reglamentą (ES) Nr. 330/2010 dėl Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio taikymo vertikalinių susitarimų ir suderintų veiksmų rūšims). Tačiau tam tikri draudimai, susiję su konkurenciją ribojančiomis sąlygomis, numatomi ir Civiliniame kodekse (žr., pvz., CK 6.801 str.).

¹² Islamo mokslininkai akcentuoja, kad finansiniuose sandoriuose turi būti vengiama palūkanų (arab. *ribā*), neaiškių elementų verslo kontraktuose, kas sietina su apgaule (arab. *gharar*), sandorių, panašių į lošimą (arab. *mysir*). Plačiau žr., pvz.: Siddiqui S. A. Understanding and Eliminating Riba: Can Islamic Financial Instruments be meaningfully implemented? // Journal of Management and Social Sciences, 2005, 1 (2), p. 192.

priverstine tvarka įgyvendinti dėl ekonominių argumentų. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti sandoriai, kuriais ribojamos visuomenės narių teisės gauti prekes ir paslaugas mažiausiomis kainomis, sandoriai, kuriuos sudaro subjektai, dominuojantys rinkoje, ir vienašališkai pasinaudoję ekonomine konjunktūra, kuri priverčia kitus sandorio dalyvius priimti jų primestas sutarties sąlygas, be to, neturėtų būti priverstinai įgyvendinami sandoriai, kurie reikšmingai iškreipia konkurenciją.¹³

Taigi apibendrintai teigtina, kad nacionalinės valdžios įstaigos leidžia priverstine tvarka įgyvendinti tik dėl vertybinių, ideologinių, ekonominių ar kitų motyvų pripažįstamas elgesio normas. Tad priverstine tvarka neginamos (bet nedraudžiamos) sutartinės teisės ir jas atitinkančios pareigos būtų įgyvendinamos tik tiek, kiek kita sandorio šalis sutinka jas savanoriškai įvykdyti.

2. SUTARTIES LAISVĖS IR JOS RIBŲ VERTINIMAS LIETUVOS TEISĖS MOKSLE IR TEISMŲ PRAKTIKOJE

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis nustato: „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva.“ Taigi Lietuvoje sutarties laisvės principas turi ir konstitucinį pagrindą.¹⁴ Priėmus naująjį CK jo 1.2 straipsnyje buvo nustatyta, kad civiliniai santykiai reglamentuojami vadovaujantis ir sutarties laisvės principu. Detalizuojant šį principą CK 6.156 straipsnyje buvo įtvirtinta tokia nuostata: šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises bei pareigas, taip pat sudaryti ir šio kodekso nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštarauja įstatymams. Šis principas apima tiek laisvę sudaryti sutartį arba atsisakyti sudaryti sutartį (pavyzdžiui, prieš tai sudarius preliminarą sutartį), teisę rinktis kitą sutarties šalį (išimtis taikoma viešosioms sutartims¹⁵), laisvę, neperžengiant imperatyvių normų, viešosios tvarkos ar geros moralės, nustatyti sutarties turinį, tiek sutarties formos laisvę (tiesa, atsižvelgiant į CK 1.193 straipsnio 3 dalį, privalomos notarinės formos nesilaikymas daro sutartį negaliojančią), laisvę sudaryti sutartis, kurių įstatymas nenumatė.

Lietuvos teisės doktrinoje sutarčių laisvės principas buvo epizodiškai apžvelgiamas

¹³ Palyginimui žr.: *Smith S. A. Future Freedom and Freedom of Contract // The Modern Law Review*, 1996, 59 (2), p. 173–4.

¹⁴ Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimu, „sutarčių sudarymo laisvė – tai sukonkretinta išraiška tokių Konstitucijoje įtvirtintų vertybių kaip asmens laisvė (21 straipsnis), nuosavybės neliečiamumas (23 straipsnis), asmens ūkinės veiklos laisvė (46 straipsnis). Taigi, sutarčių sudarymo laisvė gali būti vertinama kaip konstitucinio lygmens garantija“.

¹⁵ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 9 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-280/2009.

civilinės teisės vadovėliuose, Civilinio kodekso komentare¹⁶ ir pavienėse publikacijose bei monografijose. Visgi, autoriaus nuomone, šio principo įgyvendinimas galėtų būti plačiau nagrinėjamas praktinės problematikos kontekste. Be to, palyginti mažai teorinėje literatūroje buvo nagrinėtas tarptautinis aspektas, kai šalys abipusiu susitarimu siekia išvengti imperatyvaus nacionalinės teisės poveikio.

Pavyzdžiui, J. Gumbis, nagrinėdamas asmens autonomijos privačiuose susitarimuose klausimus, darė išvadą, kad protingumo, sąžiningumo ir teisingumo principai yra santykinai nenuginčijami kriterijai, kuriais racionalus asmuo gali remtis vertindamas savo veiklą, taip įstatymuose įtvirtintos teisės, nors ir apribojančios mūsų veikimo laisvę, besiremiančios teisės principais, turėtų būti priimtinos visiems, nekreipiant dėmesio į gėrio ir blogio supratimo skirtumus, o bendrųjų teisės principų turėtų pakakti asmens autonomijai apriboti.¹⁷ E. Klimas ir V. Jurgaitis analizavo sutarčių laisvės ir pareigos bendradarbiauti principų santykį. Šie autoriai akcentavo, kad sutarčių laisvės principo ribos buvo apribotos pareigos bendradarbiauti principu siekiant apginti silpnesnės šalies interesus, sutarčių laisvės principas ribojamas ir teisingumo principu.¹⁸ Sutarčių laisvės principas buvo analizuojamas susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo kontekste.¹⁹ Pavyzdžiui, R. Lazauskaitė parodė, kad šalys, besiremdamos sutarčių laisvės principu, gali susitarti dėl atsakomybės ribojimo tiek, kiek tai neprieštaruja imperatyviosioms įstatymų normoms, be to, autorė mini kreditoriaus teisę atsisakyti savo teisių įgyvendinimo, pavyzdžiui, reikalauti iš skolininko atlyginti šio padarytus nuostolius, jeigu tai nepažeidžia kitų asmenų teisių. R. Norkus ir M. Dovidauskas yra skyrę dėmesio mokesčių administratoriaus atliekamam sandorio vertės koregavimui, be to, klausimui, ar tokiu koregavimu nepažeidžiama privati autonomija ir sutarčių laisvės principas.²⁰ Šią problemą kiek anksčiau plačiau atskleidė ir A. Paulauskas.²¹

¹⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 193–196.

¹⁷ *Gumbis J.* Asmens autonomijos privačiuose susitarimuose ribojimo priežastys ir apimtys // *Teisė: mokslo darbai*, 2002, t. 42, p. 54–65.

¹⁸ *Klimas E., Jurgaitis V.* Pareigos bendradarbiauti principo aiškinimas ir turinys šiuolaikinėje sutarčių teisėje // *Socialinių mokslų studijos*, 2011, Nr. 3 (1), p. 329–346.

¹⁹ *Lazauskaitė R.* Susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo teisinė prigimtis // *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr. 1 (5), p. 169–184.

²⁰ *Dovidauskas M., Norkus R.* Civilinės ir mokesčių teisės sąlyčio ir atribojimo problemos // *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 2 (80), p. 16–23.

²¹ *Paulauskas A.* Mokesčio objekto išreiškimo į bazę problemos // *Teisė: mokslo darbai*, 2004, t. 51, p. 102–118.

Manytina, kad sutarties laisvė turėtų būti nagrinėjama svarstant, kokiomis aplinkybėmis gali ar turi būti atsisakoma priverstine tvarka įgyvendinti šalių sudarytus susitarimus. Taigi teisės mokslas ir teismų praktika turėtų padėti atsakyti į klausimą, kokie ir kodėl šalių priimti įsipareigojimai (ar savo teisių suvaržymai) nebus priverstine tvarka įgyvendinami. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas sutarties laisvės principą, pabrėžė, kad:

„sutarties laisvės principas valstybės pripažįstamas ir ginamas tikslingai – jis suteikia reikšmę suderintiems šalių tarpusavio ketinimams. Šalių pasiektas susitarimas įformintas teisės aktų pripažįstama tvarka tampa teisiškai įpareigojančiu aktu ir reikšmingu visuomeninės savireguliacijos instrumentu. Šis aktas (susitarimas) nustato teises ir pareigas. Toliau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad valstybė, siekdama ūkio našumo, įsipareigoja šias pareigas užtikrinti priverstinai, nustatydamą teisinį reikalavimą laikytis sutarčių (lot. *pacta sunt servanda*), ir prireikus per teismą priverstinai įgyvendina. Sprendžiant ginčus, kylančius iš sutartinių santykių, negalima ignoruoti sutarties šalių valios ir vadovautis vien įstatymo nuostatomis. Teismas, sprenddamas sutartinių ginčų klausimus, nuo sutarties sąlygų turinio gali (ir privalo) nukrypti ir vadovautis teisės normomis tik tada, kai šalių sutartis prieštarauja bendriesiems teisės principams (CK 1.5 straipsnis), viešajai tvarkai (CK 1.81 straipsnis) ar imperatyviosioms įstatymo nuostatomis (CK 6.157 straipsnis)²².

Kitose bylose Lietuvos Aukščiausiasis Teismas gan plačiai išaiškino sutarties laisvės principą. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-442/2011 kasacinės instancijos teismas pabrėžė, kad CK 6.156 straipsnis nurodo, kad jeigu sutarties sąlygas nustato dispozityvioji teisės norma, tai šalys gali susitarti šių sąlygų netaikyti arba susitarti dėl kitokių sąlygų. Šiuo požiūriu svarbu nustatyti, ar sutarties sąlygas reguliuoja dispozityvioji, ar imperatyvioji norma. Ginčo dalyką šioje byloje sudarė tai, kad ieškovas, remdamasis CK 6.314 straipsnio 6 dalimi, reikalavo sumokėti sutartą kainą, o atsakovas teigė, kad šalys sudaryta sutartimi nustatė kitokį šalių teisių gynbos būdą: pagal sudarytos sutarties 4 straipsnio 1 dalį, jei pardavėjas laiku ir tinkamai neperduoda, o pirkėjas nenuperka iš pirkėjo užsakytų prekių, sutarties pažeidimą padariusi šalis moka kitai šaliai 10 proc. dydžio baudą nuo faktiškai neperduotų ar nenupirktų prekių vertės. Teismas akcentavo, kad sutarties laisvės principas užtikrina šalims teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises ir pareigas, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas nustato imperatyviosios teisės normos. Tik tuo atveju, jei šalys tokio susitarimo nesudarė, jų teisės ir pareigos nustatomos pagal dispozityviają teisės normą (CK 6.156 straipsnis).

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-262/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-559/2010.

Toliau šioje byloje kasacinės instancijos teismas nurodė, kad CK 6.314 straipsnio 6 dalis, kurioje nustatyta, kad „kai pirkėjas atsisako priimti daiktus ir už juos sumokėti, pardavėjas gali savo nuožiūra reikalauti sumokėti kainą arba atsisakyti vykdyti sutartį“, priskirtina ne imperatyviosioms, bet dispozityviosioms teisės normoms. Taigi šalims sutarus riboti šios normos taikymą, jų nevaržo CK 6.157 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas draudimas šalims savo susitarimu pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyviųjų teisės normų galiojimą ir taikymą. Dėl to ginčo šalys turėjo teisę susitarti netaikyti CK 6.314 straipsnio 6 dalies nuostatų dėl pardavėjo teisių pirkėjui atsisakant vykdyti sutartį, jas savo nuožiūra pakeisti į abiem šalims priimtinas sąlygas. Teismas nurodė, kad šalys sutarė dėl ginčo sąlygos, t. y. nustatė atsakomybę už sutarties nevykdymą, patvirtino, kad nustatytomis aplinkybėmis ji turėtų būti taikoma, nesąžiningumą vienos šalies (atsakovo) atžvilgiu reikštų šio susitarimo nepaisymas.²³

Sutarties laisvės principo ribos buvo aptartos ir aiškinant netesybas reglamentuojančias teisės normas. Šiame kontekste Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad rangos sutarties šalių nuožiūra nustatyta sąlyga, kad ieškovei, nepagrįstai atsisakius priimti darbą ir už šį darbą sumokėti, taip pat vienpusiškai nutraukus sutartį, avansinė įmoka negrąžinama, o sutarties objektas lieka rangovui, neprieštarauja imperatyviosioms teisės normoms. Tuo atveju, kai sutarties šalys nustato imperatyviosioms teisės normoms neprieštarujančią sąlygą, kad iš anksto sumokėtas avansas, kuris atliks mokėjimo–atsiskaitymo funkciją ir bus įskaitytas į sutarties, ją įvykdžius, kainą, dėl sutartyje aptartų šalies padarytų pažeidimų negrąžinamas jį sumokėjusiam asmeniui, avansas laikomas netesybomis baudos forma, t. y. atlieka ne tik mokėjimo–atsiskaitymo, bet ir netesybų funkciją.²⁴

Tačiau nustačius esant sutartinius vartojimo santykius, sutarties laisvės principas yra labiau ribojamas. Šiuo atveju įstatyme įtvirtinami griežtesni negu kitų sutarčių atveju reikalavimai sutarties sąlygoms, taip atkuriant sugebėjimo derėtis požiūriu ne lygiaverčių sutarties šalių interesų pusiausvyrą. Siekiant apsaugoti pirkėją (vartotoją) nuo pardavėjo veiksmų, galinčių sutrukdyti jam laisvai apsispręsti dėl pirkimo–pardavimo sandorio ir daryti įtaką vartotojo interesų neatitinkančių sutarčių sudarymui (pvz., nereikalingoms, nevertingoms prekėms įsigyti), įstatymo leidėjo nustatyta, kad vartojimo pirkimo–pardavimo sutartyse draudžiamos sąlygos, atitinkančios CK 6.350 straipsnio 3 dalies 1, 2 punktuose įtvirtintus požymius.²⁵

²³ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-442/2011.

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-73/2010.

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 19 d. Vartotojų teisių apsaugos vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II.

Iš aptartų pavyzdžių matyti, kad sutarties laisvės ribų klausimas aktyviai analizuojamas Lietuvos teismuose. Tačiau šalims nukrypus nuo bendrųjų teisės principų, viešosios tvarkos reikalavimų, imperatyviųjų įstatymo nuostatų ar nustačius vartojimo teisinius santykius, standartines sutarčių sąlygas arba sutartį kvalifikavus kaip viešąją teismai būtų pasirengę peržiūrėti šalių sudarytus susitarimus.

3. SUTARTIES LAISVĖS RIBOS MULTIJURISDIKINIŲ SANDORIŲ KONTEKSTE

3.1. Taikytinos teisės ir ginčų sprendimų pasirinkimo klausimai

Sutarties laisvės principas, laisvė pasirinkti taikytiną teisę, be to, teisė pasirinkti teismines tam tikros jurisdikcijos institucijas ar arbitražą, kurie spręstų tarp šalių iškilusius ginčus, yra bendrai pripažįstami principai tiek bendrosios, tiek kontinentinės teisinės sistemos šalyse. Europos Sąjungos kontekste taikytinos teisės klausimas reglamentuotas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu (EB) Nr. 593/2008 dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės (Roma I)²⁶. Jurisdikcijos, t. y. kuris teismas kompetentingas nagrinėti ginčą civilinėse ir komercinėse bylose, klausimai Europos Sąjungoje sureguliuoti Tarybos reglamentu (EB) Nr. 44/2001²⁷. Vadinasi, sutarties šalys gali realizuoti asmens autonomijos ir sutarties laisvės principą ne tik apibrėždamos materialinius tarpusavio santykius, bet ir pasirinkdamos taikytinos teisės bei ginčų sprendimo būdą.

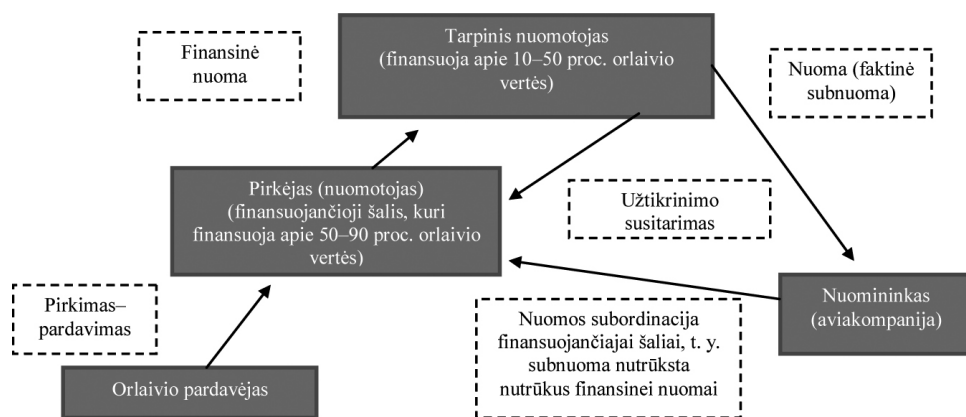
Visgi autorius, apžvelgdamas savo patirtį, sukaupę dirbant su didelės vertės tarptautiniais komerciniais sandoriais, tvirtintų, kad derybose susitarti dėl taikytinos teisės, jurisdikcijos ar artimų nacionalinei teisei sutarties nuostatų yra gana problematiška. Pavyzdžiui, tarptautiniai finansiniai aviacijos sandoriai (matyt, atitinkamų paralelių galima rasti ir kitose pramonės šakose) remiasi ne tiek tam tikros teisinės sistemos nuostatomis, kiek šioje pramonės šakoje nusistovėjusiomis tipinėmis sutarčių nuostatomis, kas santykinai gali būti vadinama standartine rinkos praktika. Derybų metu šalys savo poziciją grindžia ne pagal tai, kokios yra nacionalinių civilinių įstatymų nuostatos ar teismų praktika, bet pagal tai, kokia yra nusistovėjusi rinkos praktika ir apskritai, koks rizikos paskirstymas tarp šalių yra protingas. Nemenką vaidmenį vaidina ir bendra korporatyvinė įmonių praktika,

²⁶ Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 593/2008 2008 m. birželio 17 d. dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės (Roma I). Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:177:0006:0016:LT:PDF>>. Žiūrėta 2012-12-26.

²⁷ 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001R0044:lt:NOT>>. Žiūrėta 2012-12-26.

t. y. didesnės korporacijos nepriima tam tikrų nuostatų vadovaudamosios vidaus taisyklėmis (klasikinis pavyzdys šiuo atveju būtų, pavyzdžiui, Anglijos teisės, kaip sutarčiai taikytinos teisės, pasirinkimas).

Toliau šiame straipsnyje pavyzdžiu pasirinkta nagrinėti sandorius, sudaromus civilinės aviacijos srityje dėl orlaivių įsigijimo ar naudojimo. Kadangi tai yra itin didelės vertės turtas, dažniausiai į sandorio struktūrą įtraukiama ir finansuojančioji šalis (banko ar kitos kredito įstaigos turtą valdanti bendrovė), kuri arba savo vardu įsigyja turtą ir jį išnuomoja finansinės nuomos sąlygomis, arba suteikia kreditą, reikalingą orlaiviui įsigyti. Aviacijos pramonėje įprasta, kad finansuojančioji šalis veikia kaip turto nuomotojas, o tinkamą turto naudojimą užtikrina tarpinis nuomotojas (žr. 1 *schema*). Tokiu būdu tarpinis nuomotojas valdo riziką, kad turtas bus tinkamai eksploatuojamas, o nuomotojas (finansuojančioji šalis) veikia kaip faktinis paskolos gavėjas. Užtikrinant nuomotojo (finansuojančiosios šalies) interesų apsaugą, pasirašomi užtikrinimo susitarimai (angl. *security assignment*), pagal kuriuos tarpiniam nuomotojui nevykdant įsipareigojimų nuomotojui (finansuojančiajai šaliai), nuomininkas įgautų pareigą mokėti nuomos mokestį finansuojančiajai šaliai tiesiogiai. Be to, finansuojančioji šalis savo interesus saugo reikalaujama garantijų, laidavimo ar kitokių reikalavimo užtikrinimo priemonių. Civilinės aviacijos pramonėje įprasta ir tai, kad orlaivio subnuoma būna subordinuojama kitiems orlaivio tarpinio nuomotojo susitarimams su finansuojančiaja šalimi. Tai reiškia, kad nutrūkus nuomotojo (finansuojančiosios šalies) ir tarpinio nuomotojo sutartiniams (pavyzdžiui, jeigu tarpinis nuomotojas nevykdo savo įsipareigojimų) santykiams, nutrūksta ir tolesni santykiai tarp tarpinio nuomotojo ir nuomininko. Taigi turto nuomotojas (finansuojančioji šalis), gindamas savo teises, gali lengviau atgauti savo turtą arba sudaryti naują tiesioginį susitarimą su galutiniu nuomininku.

1 *schema*. Orlaivio įsigijimo ir nuomos schema, kai į sandorį įtraukiama kredito įstaiga (finansuojančioji šalis), kuri savo vardu nuperka ir išnuomoja turtą

Dėl savo sudėtingumo tokie sandoriai paprastai sudaromi pagal pasaulinėse advokatų kontorose nustatytas standartines sąlygas, kurios koreguojamos atsižvelgiant į konkretaus susitarimo pobūdį, orlaivio tipą, jo bazavimosi vietą, techninės priežiūros programą, politinę riziką ir kitus konkretaus sandorio ypatumus. Derybų metu visai sandorio struktūrai pasirenkama vienos jurisdikcijos teisė tam, kad ginčo atveju skirtingi sandorio elementai nebūtų sprendžiami skirtingai. Lygiagrečiai įvairių jurisdikcijų vietos teisės patarėjai tikrina, kiek nacionalinė teisė gali turėti įtakos (iškreipti) šalių susitarimams. Kitaip tariant, nacionalinės imperatyviosios teisės nuostatos iš esmės yra reikšmingos tik tiek, kiek jos gali padaryti priimtą teismo sprendimą neįgyvendinamą ar nacionaliniai teismai priverstinai pakeistų šalių susitarimą. Renkantis taikytiną teisę ir ginčų sprendimo vietą paprastai atsižvelgiama ne vien į abiejų sandorių šalių valią, bet dažniausiai ir į konkretų turtą finansuojančių šalių bei į įkaito davėjų interesus. Be to, atsižvelgiama ne tik į teisinius, bet ir politinius veiksnius, pavyzdžiui, numanomą teismų nepriklausomumą konkrečioje jurisdikcijoje, riziką, kokia apimtimi teismai gali savo iniciatyva kištis į sutartinius santykius, nustatytus importo apribojimus (pavyzdžiui, kai kurios jurisdikcijos (Rusijos Federacija) nustato imperatyvius reikalavimus arba rekomendacijas dėl įvežamo orlaivio amžiaus, nuo tam tikro svorio orlaivius gali registruoti tik šioje jurisdikcijoje (pavyzdžiui, Kazachstano Respublikoje) įsteigta bendrovė ir t. t.), orlaivio registracijos vietą, be to, atsižvelgiama, kurios valstybės teismo ar arbitražo sprendimą bus paprasčiau įvykdyti ir t. t. Jeigu bent viena iš sandorio šalių yra įsteigta ar veiklą vykdo Europoje, įprastai tokiems milijoninės vertės orlaivių finansiniams sandoriams pasirenkama Anglijos teisė ir numatoma ginčus spręsti Anglijos teismuose arba Londono tarptautiniame komerciniame arbitraže. Be to, šalys neretai susitaria, kad orlaivio savininkas ar nuomotojas gali reikšti ieškinius bet kurioje jurisdikcijoje (šiuo atveju siekiama neapriboti orlaivio savininko ar nuomotojo teisės reikšti ieškinius tose jurisdikcijose, kur esti orlaivis arba skolininkas dar turi turto), o orlaivio nuomininkas – tik pasirinktame Anglijos teisme arba Londono tarptautiniame komerciniame arbitraže.

Anglijos teisės ir teisinės sistemos pasirinkimą lemia ne tik verslo pasaulyje vyraujanti anglų kalba, bet ir tai, kad nemaža dalis didžiausių finansinių institucijų yra įsteigtos ir pagrindinę veiklą vykdo bendrosios teisinės sistemos valstybėse (JAV, Anglijoje, Airijoje ir t. t.). Kaip jau minėta, Anglijos teisė yra labai konservatyvi ir sudaro tik labai ribotas galimybes teismams įsikišti ir pakeisti tai, dėl ko šalys susitarė sudarydamos sutartį.²⁸ Kaip nurodo T. Weiras, bendroji teisė (angl. *common law*)

²⁸ Žr. *Collins H. Formalism and Efficiency: Designing European Commercial Contract Law // European Review of Private Law*, 2000, 8, p. 211; taip pat: *Šulija G. Standard Contract Terms in Cross-Border Business Transactions. A Comparative Study from the Perspective of the European Union Law*. Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2011, p. 135–151.

tradiciškai rėmėsi principu „viskas arba nieko“, „laimėk arba pralaimėk“, skirtingai nuo *equity* (bendrųjų teisingumo) taisyklių.²⁹ Praktikoje tai reiškia, kad, pavyzdžiui, paslaugų teikėjas turi teisę į visą atlyginimą, jeigu jis atlikdavo esminę dalį paslaugų, šalis, kuri įsipareigojavo sumokėti sutartas netesybas, privalėdavo tai apmokėti *iki galo*, jeigu tai yra sąžiningai iš anksto apskaičiuoti kitos šalies patiriami nuostoliai. Pats sutartį pažeidęs ieškovas negali reikalauti nuostolių iš sutartį pažeidusio atsakovo, kaltė nėra dalijama.³⁰ Nagrinėjant aviacijos sandorius, Anglijos teisė palanki tuo, kad šalys gali gana aiškiai susitarti, kada bus galima nutraukti sutartį nesikreipiant į teismą, iš karto po pažeidimo padarymo perimti orlaivį ir perduoti jį kitam naudotojui, ir pan. Pagaliau Anglijos teisės ir Londono kaip ginčų sprendimo vietos pasirinkimą lemia ir gana spartus ginčo nagrinėjimas, kai komercinis ginčas paprastai išsprendžiamas pirmojoje instancijoje per vienus metus. Kita vertus, pavyzdžiui, šiuo metu didėjant finansuotojų iš Artimųjų Rytų valstybių įtakai, kai kuriuose finansiniuose orlaivių sandoriuose atsižvelgiama ir į specifinius islamo teisės reikalavimus, pavyzdžiui, dėl palūkanų mokėjimo, paskolų teikimo ir t. t.

Pažymėtina, kad, nepaisant UNIDROIT tarptautinės komercinės prekybos principų akademinės reikšmės, šios nuostatos yra gan ribotai taikomos tarptautiniuose verslo sandoriuose. Autorius dar nematė nė vieno atvejo, kad tarptautiniame aviacijos sandoryje būtų nuorodų į UNIDROIT tarptautinės komercinės prekybos principus. Apskritai, pavyzdžiui, *unilex.org* tinklalapis kaupia ir sistemina UNIDROIT taikančius teismų sprendimus, šiame puslapyje tėra nurodyti tik 305 sprendimai, sukaupti nuo 1990 metų.³¹ Kitoje mokslinėje literatūroje taip pat abejojama šių principų taikymo praktine reikšme.³² Šiame kontekste paminėtina, kad Romos I reglamento 3 straipsnis nustato, kad sutarčiai taikoma šalių pasirinkta *teisė*³³. Todėl Romos I reglamentas nenumato galimybės pasirinkti *lex mercatoria*, Europos sutarčių teisės principų ar UNIDROIT tarptautinės komercinės prekybos principų kaip sutarčiai taikytinos teisės, išskyrus tai, kad Romos I reglamento 13 preambulės punktas numato, kad Reglamentas nedraudžia šalims pasitelkus nuorodą įtraukti nevalstybinės teisės sistemą arba tarptautinę konvenciją. Tarp praktikuojančių teisininkų paplitusi nuostata, kad tikslinga patarti klientams vengti rinktis tą teisinę sistemą, kurios

²⁹ *Weir T. All or Nothing // Tulane Law Review, 2004, 78, p. 513.*

³⁰ Ten pat, p. 515.

³¹ Kita vertus, arbitražo sprendimai paprastai viešai neskelbiami, todėl nurodyti teismų sprendimai tikrai nėra visa UNIDROIT tarptautinės komercinės prekybos principų taikymo praktika.

³² Žr., pvz., *Sinclair A. Using the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts in International Commercial Arbitration // International Arbitration Law Review, 2003, 65 (6).*

³³ Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 593/2008, *supra note 26.*

teismų praktika nėra gausi ir sudėtinga rasti atsakymus bent jau į tipinius ginčytinius klausimus. Atitinkamų tarptautinių konvencijų (pavyzdžiui, Jungtinių Tautų konvencijos dėl tarptautinių prekių pirkimo–pardavimo sutarčių) ribotą praktinį taikymą sutartiniuose santykiuose taip pat nulemia palyginti menka teismų praktika lyginant su teismų praktika aiškinant nacionalinius civilinius teisės aktus. Todėl didelei daliai tarptautinių kompanijų Anglijos (arba JAV Niujorko valstijos) teisės pasirinkimas yra principinis korporatyvinės politikos klausimas.

Pabrėžtina, kad Anglijos teismai pripažins Anglijos teisės pasirinkimą su sąlyga, kad toks pasirinkimas padarytas gera valia ir nebuvo tikslingai vengiama tam tikros valstybės imperatyviųjų teisės normų. Tradiciškai Anglijos teismai pripažįsta Anglijos teisės pasirinkimą, netgi jeigu nė viena iš sandorio šalių arba sandorio dalykas neturi sąlyčio su Anglija.³⁴ Atitinkama linkme susiformavusi Anglijos teismų praktika suteikia šalims teisinį tikrumą, kad jų teisės ir jurisdikcijos pasirinkimas nebus pripažintas ydingu ir nepritaikomu.

Nagrinėjant orlaivių pirkimo–pardavimo ar nuomos sandorius, atkreiptinas dėmesys, kad orlaiviai yra registruotinas turtas, kas taip pat gali turėti įtakos nustatant, kurios jurisdikcijos teismas gali būti laikomas kompetentingu nagrinėti ginčą. Įprasta, kad civilinis orlaivis turi būti registruojamas toje jurisdikcijoje, iš kurios nuolat vykdomi komerciniai skrydžiai. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos aviacijos įstatymą orlaivis gali būti registruojamas Lietuvos Respublikos civilinių orlaivių registre, jeigu orlaivio savininkas yra Lietuvos Respublikos pilietis arba juridinis asmuo, registruotas Lietuvos Respublikoje, Lietuvos valstybė arba savivaldybė. Užsienio valstybės savininkas gali registruoti orlaivį Lietuvos Respublikos civilinių orlaivių registre tik tuo atveju, jeigu jis bus eksploatuojamas iš Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos oro uosto (21 str. 1-2 d.).³⁵ Užregistravus orlaivį užsienio civilinių orlaivių registre atsiranda rizika, kad tos šalies teismas gali tarp šalių iškylantį ginčą priskirti sau žinybingu ir vėliau, atsižvelgdamas į imperatyvias nacionalinės teisės nuostatas, pakeisti šalių susitarimą, leisti, pavyzdžiui, nemokėti nuomos mokesčio ar kitokių mokėjimų, tam tikras išnuomotas orlaivio detales ar orlaivio variklį pradėti traktuoti kaip pagrindinio daikto priklausinį ir kitaip apsunkinti priverstinį orlaivio susigrąžinimą.

Vakarų Europos valstybėse įprasta orlaivius traktuoti kaip paprastus registruotinus

³⁴ Žr. taikytiną taisyklę, suformuluotą byloje: Privy Council Teismo komiteto sprendimas byloje Vita Food Products Inc. (ieškovas) prieš Unus Shipping Co. Ltd. (atsakovas), [1939] A.C. 277 (P.C.). Įdomu tai, kad Anglijos teismai ilgą laiką nenoriai pripažindavo šalių susitarimus, pagal kuriuos buvo susitariama užsienio jurisdikcija, ir Anglijos teismai tokiu pagrindu netekdavo jurisdikcijos nagrinėti ginčą. Tačiau ilgainiui teismų praktika pasikeitė. Žr. *Hartley Trevor C. International Commercial Litigation. Text, Cases, Materials on Private International Law.* Cambridge University Press, 2009, p. 181–189.

³⁵ Lietuvos Respublikos aviacijos įstatymas // Žin., 2000, Nr. 94-2918 (su vėlesniais pakeitimais).

kilnojamuosius daiktus, o štai Lietuvoje³⁶ orlaisis, vadovaujantis CK 1.98 straipsniu, yra nekilnojamas daiktas.³⁷ Praktinė šio nesuderinamumo reikšmė kyla tuomet, kai peržvelgiamos Civilinio proceso kodekso nuostatos, kuriomis vadovaujantis ieškiniai dėl daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą, dėl naudojimosi nekilnojamuoju daiktu, išskyrus pareiškimus dėl sutuoktinių turto padalijimo santuokos nutraukimo bylose, dėl arešto nekilnojamajam daiktui panaikinimo, teisingi nekilnojamojo daikto ar pagrindinės jo dalies buvimo vietos teismui (CPK 31 straipsnis). Be to, išimtinai tik Lietuvos Respublikos teismai nagrinėja bylas dėl daiktinių teisių santykių, susijusių su Lietuvos Respublikoje esančiu nekilnojamuoju daiktu (CPK 786 straipsnis). Taigi, jeigu orlaisis yra registruotas Lietuvos Respublikos civilinių orlaivių registre, iškyla rizika, kad užsienio teismo sprendimas gali būti nepripažintas ir nevykdomas, kadangi atitinkamas ginčas turėjo būti sprendžiamas išimtinai Lietuvos teismuose. Todėl siekiant, kad sutartyje aptartoje užsienio jurisdikcijoje priimtas sprendimas būtų įgyvendintas Lietuvos Respublikoje, turto savininkas ar nuomotojas pasiūlytų rinktis ne teismo, o arbitražo instituciją, tuo sumažindamas riziką, kad nacionaliniai teismai pripažins ginčą sau žinybingu. Kita orlaivio kaip nekilnojamojo turto traktavimo implikacija yra ta, kad sandoriams, kuriais perleidžiama nuosavybės teisė pagal CK 1.74 straipsnį, yra privalomas notarinis patvirtinimas. Kadangi Lietuvos notarai netvirtina sandorių, sudarytų pagal užsienio teisę, vadinasi, Lietuvos civilinių orlaivių registre registruoti orlaiviai gali būti perleisti tik pagal Lietuvos teisę. Tačiau toks Lietuvos teisės pasirinkimas, tiksliau – galimybės nebuvimas išvengti imperatyvaus Lietuvos teisės poveikio, gali būti nepriimtinas pardavėjui, kuris pirmenybę teiktų Anglijos teisei, kuri, kaip minėta, sudaro daugiau galimybių šalims išvengti imperatyviųjų nacionalinės teisės nuostatų. Todėl, autoriaus nuomone, orlaivių civilinė apyvarta būtų paspartinta ir supaprastinta, jeigu įstatymų leidėjas atsakytų prilyginti orlaivius nekilnojamiesiems daiktams.

3.2. Išimtinai griežtos komercinių aviacijos sandorių nuostatos ir jų ekonominis pagrindimas

Tradiciškai pripažįstama, kad vieni iš sudėtingiausių civilinės aviacijos sandorių – orlaivių finansinės nuomos ir paprastos nuomos sandoriai. Apibendrintai skirtumas tarp finansinės nuomos ir paprastos nuomos sandorių yra tai, ar turtas, pasibaigus nuomos terminui, tampa nuomininko nuosavybe, ar ne. Atitinkamai šiek tiek skirtingai apibrėžiamos nuomotojo pareigos: kadangi pasibaigus finansinei nuomai nuomininkas

³⁶ Žr. Aircraft Repossession and Enforcement. Practical Aspects. Nath R., Crans B. (eds.). Wolters Kluwer Law & Business, 2009, p. 108, 301, 308.

³⁷ Atkreiptinas dėmesys, kad mokesčių teisės aktų kontekste (pvz., Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo) orlaiviai laikomi kilnojamaisiais daiktais.

taps turto įgijėju, finansinis orlaivio nuomotojas perleidžia daugelį pareigų, susijusių su turto priežiūra, nuomininkui. Pavyzdžiui, finansinės nuomos sutartyse nėra numatoma, kad turto nuomotojas renka papildomus rezervinius mokėjimus, iš kurių dengiamas planinis orlaivio remontas, tačiau nuomos mokestis yra didesnis. Bendra abiem sandoriams yra tai, kad, perdavus orlaivį nuomai, iškyla rizika, kad nuomininkas dėl pasikeitusių aplinkybių, rinkos sąlygų ar motyvuodamas kitomis aplinkybėmis gali reikalauti mažinti nuomos mokesť arba nutraukti sutartį³⁸, daugiamilijoninis turtas gali būti negražintas, užsienio jurisdikcijoje papildomai apmokestintas, konfiskuotas, sandorio kontrahentas gali kreiptis į teismą reikalaujantis apsaugos nuo esamų kreditorių, valstybė gali atsisakyti išregistruoti orlaivį iš nacionalinio registro nesant nuomininko (operatoriaus) sutikimo ir t. t. Faktiškai kiekviena diena, kai toks turtas nėra naudojamas pagal tiesioginę paskirtį ir nemokami nuompinigiai, atneša milžiniškus nuostolius. Kita vertus, dėl nesumokėtų navigacijos ar oro uosto mokesčių kai kuriose jurisdikcijose (pavyzdžiui, Anglijoje³⁹) orlaiviams gali būti neleista palikti šalies, iki šie mokesčiai bus visiškai padengti. Todėl orlaivio nuomininkas taip pat paprastai reikalauja, kad nuomotojas užtikrintų, kad visi mokėjimai tretiesiems asmenims būtų įvykdyti, iki orlaivis bus perduotas nuomai. Atsižvelgiant į tai, tradiciškai orlaivių nuomos sandoriuose labai detalai apžvelgiama orlaivio savininko ir nuomotojo turtinių interesų apsauga, numatomas mechanizmas, kada galima atsiimti turtą, orlaivio nuomininkas išduoda neatšaukiamą įgaliojimą leisti išregistruoti orlaivį iš registro (nors daugelyje, įskaitant ir Lietuvos, jurisdikcijų orlaivio savininkas turi teisę panaikinti orlaivio registravimą ir neturėdamas orlaivio nuomininko leidimo⁴⁰), jeigu nuominin-

³⁸ Lietuvos teismų praktikoje pasitaikė atvejų, kai nuomininkas prašė nutraukti negyvenamųjų patalpų nuomos sutartį CK 6.204 straipsnio („Sutartinių įsipareigojimų vykdymas pasikeitus aplinkybėms“) pagrindu, remdamasis aplinkybe, kad dėl pablogėjusios turtinės padėties negali mokėti sutartyje numatyto dydžio nuomos mokesčio, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sutiko su pirmosios instancijos teismo išvada, kad „ieškovui sumažėjo iš nuomos sutarties gaunamas įvykdymas, atitinkamai jam iš esmės tapo sudėtingiau vykdyti pagal sutartį prisiimtus įsipareigojimus – mokėti nustatytą (100 Lt už kvadratinį metrą) kainą“. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomone, „nėra pagrindo nesutikti su išvada, kad nagrinėjamu atveju buvo CK 6.204 straipsnio 2 dalyje nustatytos sąlygos, būtinos pripažinti, kad egzistavo sutarties vykdymo suvaržymas, dėl kurio galimas sutarties keitimas ar nutraukimas. Kasacinio teismo praktikoje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje *Uždaroji akcinė bendrovė „Europa Group“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Kleta“*, bylos Nr. 3K-3-265/2011) teigiama, kad nuo 2008 m. pasaulio, kartu ir Lietuvos, ekonomikoje įvyko itin neigiamų pokyčių, kurie turėjo didelę įtaką nekilnojamojo turto, darbo ir kitoms rinkoms, įmonių veiklai, vartojimui, ir kad šių pokyčių nebuvo įmanoma tiksliai numatyti“. Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio mėn. 10 d. nutartį c. b. Nr. 3K-3-150/2012.

³⁹ Žr. Regulation 4 of Civil Aviation (Chargeable Air Services) (Detention and Sale of Aircraft for Euro-control) Regulations 2001 (2001, No 494), Section 88 of Civil Aviation Act 1982.

⁴⁰ Žr. Lietuvos Respublikos susisiekimo ministro įsakymą dėl civilinių orlaivių registravimo taisyklių patvirtinimo // Valstybės žinios, 2005, Nr. 123-4405 (su vėlesniais pakeitimais).

kas pažeidžia sutartį, papildomos nuomos mokesčio mokėjimas už orlaivio techninį remontą nuomos laikotarpiu, specialios nuostatos dėl orlaivio detalių keitimo, orlaivio priežiūros ir grąžinimo sąlygos, numatomas rizikos paskirstymas, jeigu užsienio valstybė apmokestina pervedamą nuomos mokesťį ir t. t. Trumpai apibūdinant, visų šių nuostatų esmė – numatyti kuo daugiau gyvenimiškų atvejų, kaip turi būti apsaugotas vertingas turtas ir išspręsti šalių tarpusavio ginčai, jeigu nuomininkas netinkamai naudoja turtą ir geranoriškai negrąžina turto arba nuomotojas ar tretieji asmenys, už kuriuos nuomininkas neatsakingas, trukdo išsinuomotu turtu naudotis. Taip pat daug dėmesio skiriama ir turto draudimui. Paprastai turto savininkas yra suinteresuotas pats gauti draudimo išmoką, kad galėtų operatyviai suremontuoti turtą.

Nors teoriškai galima numanyti, kad tarp šalių turėtų vyrėti nuomotojo ir nuomininko teisių ir pareigų pusiausvyra, tačiau praktikoje to nėra. Vertinant standartinius orlaivių nuomos sandorius iš Lietuvos teisininko perspektyvos, matyti, kad turto nuomotojo ar finansuotojo interesai yra apsaugomi labiau negu turto nuomininko. Pavyzdžiui, orlaivio nuomos pradžios laikotarpis fiksuojamas nusakant tik apytikslę datą (angl. *on or about*), rinkoje yra įprasta sąlyga, kad orlaivio nuomotojui netaikoma atsakomybė, jeigu jis vėluoja pristatyti orlaivį iki 90 dienų po numatomos orlaivio pristatymo dienos arba apskritai jo nepristato dėl techninių priežasčių, tačiau orlaivio nuomininkas nuomotojo nurodytą dieną privalo priimti perduodamą orlaivį. Tokios santykinai vienpusiškos nuostatos vyrauja todėl, kad orlaivio savininkas negali garantuoti, kad techniškai tvarkingas orlaivis bus pristatytas konkrečią dieną, gali tekti jį taisyti, esamas orlaivio nuomininkas gali neįvykdyti savo įsipareigojimų ir negrąžinti orlaivio sutartą datą ir t. t. Todėl nuomininkas paprastai prisiima riziką, kad negaus orlaivio sutartu laiku ir negalės vykdyti skrydžių nuo sutartos dienos. Orlaivio nuomininkas įsipareigoja atlyginti visas orlaivio nuomotojo patirtas išlaidas dėl aplinkybių, atsiradusių po orlaivio perdavimo nuomininkui, tačiau lygiaverčių įsipareigojimų dėl aplinkybių, atsiradusių iki orlaivio perdavimo, orlaivio nuomotojas orlaivio nuomininkui neteikia. Be to, įprastai orlaivių nuomos sutartyse numatoma, kad nuomos mokesčio mokėjimo pareiga yra absoliuti ir besąlyginė (vadinamoji *high or hell water* nuostata), nepriklausomai nuo besikeičiančių faktinių aplinkybių (pavyzdžiui, negalėjimo naudotis orlaiviu, ginčų dėl orlaivio nuosavybės teisių ar orlaivio registracijos, orlaivio konfiskavimo atveju, negavus tinkamumo sertifikato orlaiviui, iškėlus bankroto ar reorganizavimo bylą nuomininkui, nuomotojui netinkamai vykdant savo prisiimtus įsipareigojimus ar nepaisant kitų aplinkybių), iki pasibaigia nuomos sutartis ir orlaivis grąžinamas pagal sutarties sąlygas, orlaivio visiško netekimo atveju nuomotojas gauna visą draudimo išmoką.⁴¹ Iš pirmo žvilgsnio

⁴¹ Žr. *Graynor B. Hell or High Water Clauses: Make Them Work For You*. Two New York cases show that these valuable clauses are not foolproof shields // ETL, 2003, p. 10–13, taip pat: Colorado Interstate Corp.

tokia nuostata lyg ir diskriminuoja turto nuomininką ir ji gali būti neįgyvendinama dėl imperatyviųjų nacionalinių normų, kadangi daugelyje nacionalinių teisės aktų galima būtų remtis, pavyzdžiui, *force majeure* aplinkybėmis, prašyti teismo atsižvelgti į pasikeitusias aplinkybes (pavyzdžiui, į tai, kad turtas sunaikinamas, nelieka prievolės dalyko ir todėl turėtų išnykti pareiga mokėti nuomos mokestį), sunkią sutarties kontrahento ekonominę padėtį, nulemtą nuo šalies nepriklausančių aplinkybių ir pan. Kita vertus, žvelgiant į sandorį iš platesnės perspektyvos ir įvertinus nuomotojo išsipareigojimus turto finansuotojui tokios griežtos sutarties nuostatos nėra neprotingos. Kadangi orlaiviai gali kainuoti iki kelių šimtų milijonų JAV dolerių,⁴² įprasta, kad jie perkami iš skolintų lėšų (tiesioginis kreditas, išplatinus obligacijas, akcijas ar kitaip pritraukiant finansuotojus). Todėl orlaivio nuomotojas turi vykdyti tuo pat metu savo išsipareigojimus finansuojančiajai šaliai: grąžinti paskolą, mokėti finansinės nuomos įmokas ir pan. Jeigu teismas atleistų orlaivio nuomininką nuo mokėjimo pareigos, kas iš esmės gali pasirodyti pagrįsta vertinant vien pagal nacionalines imperatyvias normas, tai gali sukurti grandininę nemokumo reakciją, ir dėl patiriamų nuostolių kredito įstaigai ar kitiems investuotojams nebus ekonominio intereso ateityje finansuoti orlaivių įsigijimą arba bus didinama pelno marža siekiant akumuliuoti potencialius nuostolius. Todėl tik labai ribotais atvejais teismai pripažintų, kad orlaivio nuomininkas gali būti atleistas nuo pareigos mokėti nuompinigius. Vienas iš įdomesnių sprendimų dėl absoliučios ir besąlyginės orlaivio nuomininko pareigos buvo *ACG Acquisitions XX LLC* prieš *Olympic Airlines SA* byloje.⁴³

Šioje byloje nustatyta, kad pasirašius orlaivio „Boeing 737“ priėmimo penkerių metų nuomai sutartį ir priėmus orlaivį naudojimui, buvo užginčyta absoliuti ir besąlyginė pareiga mokėti nuomą tuo pagrindu, kad orlaivis nebuvo tinkamos būklės prieš perduodant nuomininkui. Orlaivio nuomotojas, perduodamas orlaivį nuomai, garantavo, kad orlaivis bus tinkamas skraidyti. Iš karto po to, kai orlaivis buvo pradėtas eksploatuoti, buvo nustatyti esminiai techniniai gedimai. Netrukus Graikijos civilinės aviacijos administracija pripažino orlaivį netinkamu skraidyti. Dėl šios priežasties orlaivio nuomininkas „Olympic Airlines SA“ nustojo mokėti nuomą nuomotojui ACG. Anglijos Aukščiausiasis Teismas nepriėmė

V. CIT Group / Equipment Financing, Inc. 775 F. Supp. 369, 371. Apie praktinius finansinių orlaivių sandorių aspektus žr., pvz.: *Littlejohns A. Legal Issues in Aircraft Finance // Aircraft Financing*. Littlejohns A., McGairl S (eds.). London, 1998, p. 281; taip pat žr.: *Bunker Donald H. International Aircraft Financing*, vol. 2, Specific Documents, IATA, 2005.

⁴² Pavyzdžiui, 2011 metais naujas „Airbus 380-800“ modelis vidutiniškai kainavo 375,5 milijono JAV dolerių.

⁴³ Anglijos Aukščiausiojo Teismo Karalienės skyriaus komercinio teismo (angl. *High Court of Justice Queen's Bench Division Commercial Court*) teisėjo Hambleno sprendimas byloje *ASG Acquisitions XX LLC* (ieškovas) prieš *Olympic Airlines SA* (atsakovas), [2010] EWHC 923 (Comm).

nuomotojo ACG naudai sprendimo *supaprastinto proceso tvarka*, kadangi nutarė, kad „Olympic Airlines SA“ prieštaravimai galėtų būti svarstomi teisminio nagrinėjimo metu, esą ACG galimai pažeidė sutartį perduodama netinkamą skraidytį orlaivį ir todėl apskritai nuomos sutartis gali būti laikoma negaliojančia. Taigi šioje byloje buvo nustatyta, kad *hell and high water protection* sutarties nuostata, kuri nustatė besąlyginę „Olympic Airlines SA“ pareigą mokėti nuomos mokesį, gali būti kvestionuojama, jeigu būtų nustatyta, kad orlaivis buvo perduotas techniškai netvarkingas, įrodinėjant kitos šalies sutarties pažeidimą, ir tuo pagrindu konstatuota, kad apskritai nuomos sutartis gali būti negaliojanti.

Šis pavyzdys nurodo vienintelę aplinkybę, leidusią ginčyti pareigą mokėti nuompinigius už turto naudojimą, t. y. įrodinėjant nuomotojo padarytą sutarties pažeidimą ir visiško pagrindo nebuvimą mokėjimui (angl. *total failure of consideration*).⁴⁴

3.3. Imperatyviųjų nacionalinės teisės nuostatų taikymas sutartiniais šalių santykiams

Kaip aptarta ankstesnėje dalyje, daugelis orlaivių nuomos ir finansavimo nuostatų gali pasirodyti drakoniškos, kadangi turto davėjo ar kito kreditoriaus interesai iš pažiūros yra apsaugomi labiau negu skolininko. Todėl iškyla rizika, kad atitinkamos sutarties nuostatos gali būti vertinamos nacionalinių teismų, pavyzdžiui, pripažinus nacionalinio teismo jurisdikciją spręsti ginčus tarp sandorio šalių arba sprendžiant užsienio teismo arba arbitražo sprendimo pripažinimo ir vykdymo klausimą.

Kaip minėta, sandoriuose, susijusiuose su orlaivių nuoma ar finansavimu, kuriems taikoma Anglijos teisė, paprastai numatoma, kad mokėjimo pareiga yra absoliuti ir besąlyginė. Lietuvos CK nenumato absoliučių ir besąlyginių įsipareigojimų. Priešingai, Lietuvos CK numato nemažai atvejų, kai civilinė atsakomybė gali būti sumažinta, jeigu, pavyzdžiui, kreditorius nevykdo savo įsipareigojimų arba atsiranda nuo skolininko nepriklausančių aplinkybių. Pavyzdžiui, CK 6.204 straipsnis numato atskirus pagrindus dėl sutartinių įsipareigojimų vykdymo pasikeitus aplinkybėms (lot. *rebus sic stantibus*). Be to, CK 6.248 straipsnio 4 dalis numato, kad jeigu dėl žalos atsiradimo kaltas ir kreditorius, tai atlygintini nuostoliai mažinami proporcingai kaltei arba skolininkas gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės. Sutartis taip pat gali būti ginčijama vadovaujantis teisės aktų nuostatomis, reglamentuojančiomis

⁴⁴ Palyginimui pažymėtina, kad Lietuvos teisinėje sistemoje nėra taikomas atlygintinumo principas kaip prielaida sandorio galiojimui. Vien sudaryta sutartis yra pagrindas įvykdyti prievolę. Pavyzdžiui, Lietuvos teismų praktikoje laiduotojai bando nuginčyti savo prievoles, grįsdami prieštaravimu viešajai tvarkai ir gerai moralei, esą pagal sutartį jis negavo nieko ir laidavimo sutartis jam yra labai nenaudinga. Lietuvos teismai, neperžengdami skundo ribų, paprastai tikrina, ar laidavimo sutartis nepažeidžia šalių lygiateisiškumo ir neleistinumo piktnaudžiauti teise principų. Tačiau pats faktas, kad laidavimo sutartis nesukuria tiesioginės ekonominės naudos laiduotojui, nedaro jos negaliojančios (žr., pvz., Lietuvos Apeliacinio teismo nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-551/2010).

kitų kreditorių teisių apsaugą. Pavyzdžiui, CK 6.66 straipsnis numato kreditoriaus teisę ginčyti skolininko sudarytus sandorius, kurių šis sudaryti neprivalėjo, jeigu jie pažeidžia kitų kreditorių interesus. Vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, kitų kreditorių teisių pažeidimui konstatuoti neprivalo būti įrodytas skolininko nemokumas dėl ginčijamo sandorio, nes pakanka įrodyti, kad ginčijamu sandoriu iš esmės sutrukdyta kreditoriui patenkinti reikalavimus iš skolininko turto, kadangi sudarius ginčijamą sandorį likusio skolininko turto nepakanka atsiskaityti su kreditoriumi.⁴⁵ Todėl tokie besąlyginiai įsipareigojimai gali būti pripažinti nesuderinamais su CK nuostatomis, kas taip pat gali lemti atsisakymą pripažinti ir vykdyti užsienio teismo sprendimą, kuris įpareigoję sutartinius įsipareigojimus vykdyti visa apimtimi. Analogiškai, pavyzdžiui, tarptautinių finansavimo sutarčių ar suteiktų garantijų, kurioms taikoma Anglijos teisė, nuostatos, kai skolininkas įsipareigoja atsisakyti ginčyti sutartį, nors negalės vykdyti savo įsipareigojimų dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių, gali būti nesuderinamos su CK nuostatomis.

Kita vertus, nors Lietuvos CK numatyti pagrindai dėl sutarties nugynimo gali pasirodyti pagrįsti, tačiau jeigu turto nuomotojas, atiduodantis savo turtą į užsienio jurisdikciją, numanytų, kad jis turi prisiimti besikeičiančių teisės aktų ar faktinių aplinkybių riziką (t. y. ši rizika negali būti sutartiniu pagrindu perkelta kitai sutarties šaliai), jis galimai apskritai nebūtų sutikęs sudaryti sutarties arba galimai būtų prašęs griežtesnių prievolės užtikrinimo būdų, pavyzdžiui, reikalautų neatšaukiamos banko garantijos ar depozito, sumokamo į jo paties ar sąlyginio deponavimo (angl. *escrow*) sąskaitą. Taigi nors, viena vertus, sutiktina su Lietuvos CK įtvirtinta nuostata saugoti abiejų šalių interesų pusiausvyrą, nacionaliniai teismai turi labai pamatuotai kištis į sutartinius santykius.

Šiame kontekste dar būtina atkreipti dėmesį į CK 6.228 straipsnio nuostatas, pagal kurias šalis gali atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos, jeigu sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą. Be kitų aplinkybių, turi būti atsižvelgiama ir į tai, jog viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso, turi ekonominių sunkumų, neatidėliotinių poreikių, yra ekonomiškai silpna, neinformuota, nepatyrusi, veikia neapdairiai, neturi derybų patirties, taip pat atsižvelgiant į sutarties prigimtį ir tikslą. CK 6.228 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad teisę atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos šio straipsnio pirmoje dalyje numatytais pagrindais turinčios šalies prašymu teismas turi teisę išnagrinėti sutartį ar atskirą jos sąlygą ir jas atitinkamai pakeisti, kad sutartis ar atskira jos sąlyga atitiktų sąžiningumo ir protingus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus. Nors analogiškų nuostatų esama ir užsienio valstybėse,⁴⁶ tačiau vėlgi

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-423/2007.

⁴⁶ Žr., pvz., Olandijos civilinio kodekso 6:248 str. 2 d., taip pat Skandinavijoje taikomą Šiaurės sutarčių teisės akto 36 straipsnį ir t. t.

ši kodekso nuostata turi būti taikoma labai pamatuotai vertinant tarptautinius komercinius sandorius. Nacionalinė teisės sistema turi garantuoti teisinį tikrumą turto nuomotojui, finansuotojui ar savininkui, nes priešingu atveju jis gali arba apskritai atsisakyti sudaryti sandorius, arba reikalauti didesnės kainos, kuri akumuluotų riziką, kad tam tikros sutarties nuostatos gali būti nugincytos arba neįgyvendintos.

4. IŠVADOS

Lietuvos civiliniai įstatymai ir teismų praktika pripažįsta sutarčių laisvės principą: šalys yra laisvos sudaryti sutartį ir nustatyti jos turinį. Tai apima ne tik teisę savo nuožiūra nustatyti tarpusavio materialinius teisinius santykius, bet ir pasirinkti taikytiną teisę bei ginčų sprendimo būdą. Nėra abejonių, kad teismai neturėtų leisti priverstinai įgyvendinti sutarčių, jeigu susitarimas buvo pasiektas apgaulės būdu, suklaidinus ir pan. Tačiau daug sudėtingiau vertinti sutarties turinio nuostatas sąžiningumo, protingumo ar teisingumo požiūriu sprendžiant klausimą, ar konkreti sutartis turi būti priverstinai įgyvendinama. Iš tiesų gali pasitaikyti atvejų, kai šalis, nors ir nesutikdama su griežtomis sutarties nuostatomis, prisiima sutartinius įsipareigojimus, nes vienintelis būdas sudaryti sutartį – priimti kitos šalies siūlomas sutarties nuostatas. Taip šalis, sutikdama su pasiūlytomis sutarties nuostatomis, prisiima su sandorio įvykdymu susijusią komercinę riziką.

Taigi, vertinant sutarties nuostatų sąžiningumą ar protingumą, derėtų atsižvelgti ne tik į šalių tarpusavio padėtį (dažniausiai turto savininkas bus ekonomiškai pranašesnis ir galės sau leisti labiau kvalifikuotą teisinę pagalbą), bet ir į tam tikros šakos verslo praktiką sudarant tokio pobūdžio sutartis. Jeigu nacionalinių teismų intervencija į komercinius šalių santykius pasirodys besanti pernelyg aktyvi ir teismai neeis įgyvendinti tarpusavio susitarimų visa apimtimi, atitinkama nacionalinė rinka ekonominiu požiūriu gali pasirodyti mažiau saugi. Todėl užsienio ūkio subjektai, kurie sudaro didelės vertės komercinius sandorius, savo prekes bei paslaugas siūlys brangiau ir reikalaus papildomų prievolių įvykdymo užtikrinimo būdų įvertindami teisinę riziką, kad tam tikromis aplinkybėmis kita sandorio šalis remsis imperatyviosiomis nacionalinės teisės nuostatomis, skolininkui palankia nacionaline teismų praktika ir taip sieks išvengti sutartinių įsipareigojimų įvykdymo ar juos sumažinti. Todėl siekiant pritraukti užsienio investicijų ir tarptautinių korporacijų atėjimą į Lietuvos kapitalo rinką, skatinant mūsų šalies rinkos patrauklumą užsienio vienetams (ypač didelės vertės sandorių požiūriu), teisinis reguliavimas turi būti nukreipiamas sutarties laisvės principui stiprinti. Šiame kontekste naudinga įvertinti ir atsižvelgti į anglosaksų teisine tradicija besiremiančių valstybių, kuriose veikia didelė dalis pasaulinių finansinių korporacijų, teismų patirtį.

LITERATŪRA

I. Mokslinė literatūra

1. *Ashley D.* Clarence. Should be Freedom of Contract // *Columbia Law Review*, 1904, 4 (6), p. 423–427.
2. *Bentham J.* Truth versus Ashurst or, law as it is, contrasted with what it is said to be. London, 1823.
3. *Bunker Donald H.* International Aircraft Financing, vol. 2, Specific Documents, IATA, 2005.
4. *Collins H.* Formalism and Efficiency: Designing European Commercial Contract Law // *European Review of Private Law*, 2000, 8.
5. *Dalhuisen J. H.* Domestic Contract Laws, Uniform International Contract Law and International Contract Law Principles. International Sales and Contractual Agency // *European Business Law Review*, 2000, 11.
6. *Dovidauskas M., Norkus R.* Civilinės ir mokesčių teisės sąlyčio ir atribojimo problemos // *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 2 (80).
7. *Eisenberg M. A.* The Limits of Cognition and the Limits of Contract // *Stanford Law Review*, 1995, 47 (2), p. 211–259.
8. *Farnsworth L. J.* Freedom of Contract. Inquiries and Speculations // *California Law Review*, 1934, 22 (6), p. 636–658.
9. *Gilmore G.* The Commercial Doctrine of Good Faith Purchase // *The Yale Law Journal*, 1954, 63 (8), p. 1057–1122.
10. *Graynor B.* Are Hell or High Water Clauses and waiver of Defense clauses enforceable? // *Business Law Review*, the State Bar of California, 1999.
11. *Gumbis J.* Asmens autonomijos privačiuose susitarimuose ribojimo priežastys ir apimtis // *Teisė: mokslo darbai*, 2002, t. 42.
12. *Hartley, Trevor C.* International Commercial Litigation. Text, Cases, Materials on Private International Law. Cambridge University Press, 2009.
13. *Klimas E., Jurgaitis V.* Pareigos bendradarbiauti principo aiškinimas ir turinys šiuolaikinėje sutarčių teisėje // *Socialinių mokslų studijos*, 2011, Nr. 3 (1).
14. *Lazauskaitė R.* Susitarimų dėl sutartinės atsakomybės ribojimo teisinė prigimtis // *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr. 1 (5).
15. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.

16. *Littlejohns A.* Legal Issues in Aircraft Finance // Aircraft Financing. Littlejohns A., McGairl S. (eds.). London, 1998.
17. *Mill J. S.* On Liberty. Spitz D. (ed.). New York: Norton, 1975.
18. *Nath R., Crans B.* (eds). Aircraft Repossession and Enforcement Wolters Kluwer: Law and Business, 2009.
19. *Paulauskas A.* Mokesčio objekto išreiškimo į bazę problemos // Teisė: mokslo darbai, 2004, t. 51.
20. *Schwarz A., Scott E. R.* Contract Theory and the Limits of Contract Law // Yale Law Review, 2003, 113 (3), p. 541–619.
21. *Siddiqui S. A.* Understanding and Eliminating *Riba*: Can Islamic Financial Instruments be meaningfully implemented? // Journal of Management and Social Sciences, 2005, 1 (2), p. 187–203.
22. *Sinclair A.* Using the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts in International Commercial Arbitration // International Arbitration Law Review, 2003, 65 (6).
23. *Smith S. A.* Future Freedom and Freedom of Contract // The Modern Law Review, 1996, 59 (2), p. 609–613.
24. *Šulija G.* Standard Contract Terms in Cross-Border Business Transactions. A Comparative Study from the Perspective of the European Union Law. Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2011.
25. *Weir T.* All or Nothing // Tulane Law Review, 2004, 78, p. 511.
26. *Wilson S. N.* Freedom of Contract and Adhesion Contracts // The International and Comparative Law Quarterly, 1965, 14 (1), p. 172–193.

II. Teismų praktika

27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 19 d. Vartotojų teisių apsaugos vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-262/2010.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-73/2010.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-423/2007.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-559/2010.

32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-280/2009.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-442/2011.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Vilnius, 1996 m. lapkričio 20 d.
35. Butler Machine Tool Ltd. v. Ex Cell-O Corp [1979] 1 All E.R. 965.
36. Colorado Interstate Corp. V. CIT Group / Equipment Financing, Inc. 775 F. Supp. 369, 371.
37. Gibson v. Manchester City Counsel [1979] 1 All E.R. 972.
38. High Court of Justice Queen's Bench Division Commercial Court) v ASG Aquisitions XX LLC v, Olympic Airlines SA (atsakovas), [2010] EWHC 923 (Comm).
39. Vita Food Products Inc. v. Unus Shipping Co. Ltd. [1939] A.C. 277 (P.C.).

Gintautas ŠULIJA
Law Institute

FREEDOM OF CONTRACT AND ITS LIMITS: ANALYSIS OF INTERNATIONAL AVIATION TRANSACTIONS

Summary

This article elucidates the concept of freedom of contract and its application in large international business transactions. At the beginning of the article, the theoretical background and historical foundations of this principle have been shortly described. Indeed, there is no reason to refuse to uphold the party autonomy provided contracting parties made a choice genuinely freely. The Lithuanian judiciary and jurisprudence unanimously recognize the principle of freedom of contract, which has also constitutional foundations. Nevertheless, the law stipulates a number of cases where the bargaining between parties might be considered unfair, one party gained excessive advantage or certain material terms of a contract may be refused to be enforced (e.g. the contract has been concluded by means of fraud, hardship, certain overtly unreasonable contract terms were included).

Based on the experience collected practicing law, the author further observes aircraft lease and finance transactions. Indeed, such transactions ordinarily require a very strict compliance from both parties. In particular, payment obligations are ordinarily considered as absolute and unconditional, a defaulting party may have very limited chances to invoke a concept of force majeure or such similar defences as provided in many civil codes of the continental Europe. Indeed, from economic perspective, harsh contractual terms should secure a better compliance and eventually guarantee a lower price for goods or services provided under such harsh contract. Having observed typical terms of aircraft lease and finance transactions, the conclusion has been drawn that the Lithuanian courts must be very sensitive when they decide to invoke mandatory national laws and intervene into international commercial relations. The benchmark of evaluating the fairness of such contractual relations should not be the abstract national notion of fairness or domestic deliberations, but rather internationally recognised industrial market standard.

If the national judiciary decides to uphold such interventionist approach by non-enforcing or rectifying international business contacts, the Lithuanian jurisdiction would become less attractive for foreign asset management companies. As a result, asset managers would require additional security or they would shift the increased transactional costs on the counterparty.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2012 m. gruodžio 2 d.